

Walentyna Mieszkowska
Białystok

Słownictwo żargonowe odnoszące się do pojęcia ‘waluta’ we współczesnym języku rosyjskim

Waluta to pojęcie związane ze sferą finansową każdego państwa niezależnie od panującego w nim typu gospodarki. Jednak, jak wiadomo, w ZSRR oficjalny swobodny obrót walutą był zakazany, w związku z tym była ona wykorzystywana tylko w rozliczeniach międzynarodowych. Wewnątrz kraju jako środek płatniczy funkcjonowała w specjalnych sklepach dla obcokrajowców i radzieckiej nomenklatury partyjnej¹. Z tego powodu leksem *валюта* istniał tylko w sferze terminologii ekonomicznej związanej z handlem zagranicznym. Choć słowniki opisowe języka rosyjskiego rejestrowały ten wyraz (np. MAS-2²), pozostawał on w zasobach słownictwa biernego.

Sytuacja ta zmieniła się diametralnie z chwilą wprowadzenia w Rosji gospodarki rynkowej. Zniesiono zakaz obrotu walutą, a sam wyraz *валюта* wyszedł poza ramy wąskiego specjalistycznego języka i pojawił się na stronach gazet, w wypowiedziach polityków, a także w języku zwykłych obywateli. Można go było znaleźć w licznie wydawanych słownikach terminologicznych³, a także w słownikach opisowych języka rosyjskiego, ponieważ stał się terminem powszechnie znanym i często używanym, ściśle związanym z życiem każdego człowieka.

¹ *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*. Под ред. Г. Н. Скляревской, Санкт-Петербург 1998 (w skr. TSRJ XX), s. 120.

² *Словарь русского языка в 4-х томах* (2 издание), Москва 1981, т. I, s. 136.

³ Zob. m.in.: Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева, *Современный экономический словарь*, Москва 1999, s. 42; *Малый экономический словарь*, под ред. А. Н. Азрилияна, Москва 2000, s. 77; *Словарь терминов современного предпринимателя*, под ред. В. В. Морковкина, Москва 2002, s. 51.

W TSRJ XX wydanym w 1998 roku zanotowano takie oto dwa znaczenia wyrazu *валюта*: ‘деньги какого-л. иностранного государства (по преимуществу развитых капиталистических стран) по отношению к деньгам данной страны (в основном, к деньгам постсоциалистических стран)’ i ‘денежная единица какого-либо государства, лежащая в основе его денежной системы; денежная единица, принятая в качестве мирового или международного платежного средства (например, общеевропейского эю)’ (TSRJ XX, 119), które odzwierciedlają proces kształtowania się systemu finansowego Rosji w warunkach nowego ustroju. Przy jego definicji w TSSRJ⁴ wydanym w 2001 r. pojawia się kwalifikator *фин.* ‘*финансовый термин*’, wskazujący na ścisły związek wyrazu z terminologią ekonomiczną.

Leksem *валюта* jest semantycznie bliski wyrazowi *деньги*. Pieniądze są bezpośrednio związane z życiem człowieka, stąd dosyć liczna reprezentacja nazw odnoszących się do tego pojęcia w rosyjskim języku potocznym⁵ i w żargonie⁶. Trzeba tu dodać, że, mówiąc o rosyjskim żargonie, posługujemy się zaproponowanym przez O. P. Jermakową, E. A. Ziemską i R. I. Roziną określeniem żargon ogólny⁷. Ich zdaniem, jest to ta część rosyjskiego słownictwa żargonowego, która nie jest związana z konkretnymi grupami socjalnymi, ale dość często pojawia się w środkach masowej informacji i jest używana, a przynajmniej rozumiana, przez mieszkańców dużych miast niezależnie od wieku i poziomu wykształcenia. Potwierdzenie tego poglądu znajdujemy także w opracowaniach innej badaczki współczesnego języka rosyjskiego, N. S. Wałginy, która stwierdza, że: „особенностью функционирования литературного языка современности является его активное взаимодействие с просторечием и различными жаргонами. Интенсивность этого взаимодействия определяется выдвижением новых центров

⁴ *Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия*. Под ред. Г. Н. Скляревской, Москва 2001 (w skr. TSSRJ), s. 102.

⁵ E. A. Ziemskaja nazwy pieniędzy uważa za jedną ze specyficznych grup tematycznych języka potocznego i określa je jako bytowizmy, czyli wyrazy charakterystyczne dla rozmów na tematy związane z bytem codziennym. Zob.: E. A. Земская, *Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения*, Москва 1971, s. 31.

⁶ Zob.: A. Bartoszewicz, *O rosyjskich i polskich żargonizmach oznaczających ‘pieniądz, pieniądze’*, [w:] *Język w przestrzeni społecznej*. Red. naukowa S. Gajda, K. Rymut, U. Żydek-Bednarczuk, Opole 2002, s. 61–63; W. Mieszkowska, *Ты сегодня на бабках? czyli o rosyjskich żargonowych nazwach pieniędzy*, [w:] *Wschód – Zachód. Dialog języków i kultur w kontekście globalizacji*. Pod red. Z. Nowożenowej i G. Lisowskiej, Słupsk 2004, s. 261–265.

⁷ O. П. Ермакова, Е. А. Земская, Р. И. Розина, *Слова, с которыми мы все встречались. Толковый словарь русского общего жаргона*. Под общим руководством Р. И. Розиной, Москва 1999, с. IV.

экспансии – низовой городской культуры, молодежной контркультуры и уголовной субкультуры”⁸.

Jak wiadomo, słownictwo żargonowe jest całkowicie skupione na człowieku, odzwierciedla jego życie i stosunki panujące między ludźmi⁹. Jednak świat człowieka przedstawiony w żargonie pozbawiony jest sfery duchowej i skupia się głównie na materialnej stronie życia. Znajdziemy tu leksykę, związaną z codziennym bytem (specyficzne nazwy odzieży, środków transportu, urzędów itd.), ale i z przestępczością, narkomanią, pijaństwem, seksem, służbą wojskową, rozrywkami, a także słownictwo, wyrażające ocenę ludzi i zjawisk społecznych. Wszelkie zmiany w życiu społeczeństwa bardzo szybko znajdują odzwierciedlenie w żargonie. Jak zauważa T. G. Nikitina, „на смену добродушным и непрактичным пацифистам-хиппи приходит новое поколение молодежи, более жесткое, прагматичное, готовое к конкуренции и имеющее четкую установку – любой ценой преуспеть в жизни. Отсюда – пополнение молодежного жаргона лексикой таких тематических группировок, как «Торговля, коммерция», «Теневая экономика», «Рэкет», «Проституция» и т.п.”¹⁰. Zmiana ustroju ekonomicznego, a także zmiana mentalności obywateli Rosji, zainteresowanie biznesem spowodowało, że w ich języku znalazły się specyficzne nazwy nie tylko rodzimych pieniędzy, ale i obcej waluty.

Niniejszy szkic jest próbą opisu rosyjskich żargonowych jednostek leksykalnych z definicją ‘waluta’. Źródłem materiału badawczego posłużyły następujące słowniki: *Большой словарь русского жаргона*¹¹ i *Молодежный сленг: Толковый словарь*¹², a także *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*¹³. Ze słowników wybrane zostały wyrazy z kwalifikatorami *жарг.* ‘жаргонное’, *жрр.* ‘жаргонизированная русская речь’, *мол.* ‘из общемолодежного жаргона’, odnoszące się do pojęcia ‘waluta’ w znaczeniu zbiorowym, nierosyjskie jednostki monetarne i ich nominały, co w sumie dało 36 jednostek leksykalnych.

⁸ Н. С. Валгина, *Активные процессы в современном русском языке*, Москва 2001, с. 123.

⁹ О. П. Ермакова, *Источники пополнения и тематические группы жаргона*, [в:] О. П. Ермакова, Е. А. Земская, Р. И. Розина, *Слова...*, с. XII.

¹⁰ Т. Г. Никитина, *Предисловие*, [в:] Т. Г. Никитина, *Молодежный сленг: Толковый словарь*, Москва 2004, с. 3.

¹¹ В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина, *Большой словарь русского жаргона*, Санкт-Петербург 2001 (w skr. BSRŽ).

¹² Т. Г. Никитина, *Молодежный сленг: Толковый словарь*, Москва 2004 (w skr. MS).

¹³ *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*. Под ред. Г. Н. Складневской, Санкт-Петербург 1998 (w skr. TSRJ XX).

Żargonowe nazwy waluty w znaczeniu zbiorowym z definicją ‘pieniądze obcego państwa’ stanowią niewielką, ale bardzo zróżnicowaną pod względem słotwórczym grupę, por.: *валя* (BSRZ, 88; MS, 77) – nazwa powstała w wyniku ucięcia podstawy słotwórczej rzeczownika *валюта*; *фюра* (BSRZ, 637; MS, 760) – derywat utworzony przez ucięcie podstawy słotwórczej argotyzmu *фюрка* ‘иностранная валюта’ zapożyczonego z gwary przestępczej; *цветник* (MS, 787) – argotyzm derywowany znaczeniowo od nazwy kwietnika, przy czym motywację stanowi tu ilość i różnorodność kolorów kwiatów i banknotów; *зречкие оперу* (MS, 455) – żartobliwy żargonowy związek wyrazowy oparty na podobieństwie obcego pochodzenia; *цветная канюста* (BSRZ, 243) – żartobliwa nazwa waluty powstała jako antonim wyrażenia *белокочанная канюста* oznaczającego ruble na podstawie przeciwieństwa bezbarwny – barwny, przy czym *канюста* to żargonowa przenośna nazwa pieniędzy motywowana kolorem rośliny i banknotów dolarowych.

Zwraca uwagę także fakt, że argotyzmy odzwierciedlają rozróżnienie na walutę wymienialną i niewymienialną: *тверденькие* ‘waluta wymienialna’ (MS, 689) – żargonowa nazwa waluty będąca wynikiem przekształcenia terminologicznego związku wyrazowego *твердая валюта* w jeden wyraz, uniwerbizm, który powstał przez dodanie do rdzenia wyrazu określającego nacechowanego sufiksu *-еньк* i końcówki liczby mnogiej, podkreślającej znaczenie zbiorowości; *география* ‘waluta krajów zachodnich (oprócz niemieckiej marki, amerykańskiego dolara i funta szterlinga)’; ‘niewymienialna waluta’ (BSRZ, 125; MS, 116) – przenośne określenie waluty oparte na wspólnocie: geografia to nauka o obcych (zachodnich) krajach, waluta to pieniądze obcych krajów;

W *Большом словаре русского жаргона* zarejestrowano także jako wyraz hasłowy leksem *валюта*, który został przejęty przez żargon przestępczy w szerszym znaczeniu ‘pieniądze’ z dodatkowym żartobliwie – ironicznym zabarwieniem. W języku młodzieży *валюта* to żartobliwa nazwa wódki, odnosząca się do znanej w Rosji sytuacji przynoszenia alkoholu w podziękowaniu za pozytywne załatwienie sprawy lub w formie łapówki. Sytuacja ta także znalazła językowe odzwierciedlenie w podobnie nacechowanym frazeologizmie *жидкая валюта* ‘утощение спиртным кого-л. с целью получить какую-л. выгоду для себя’ (BSRZ, 88).

Najbardziej znanymi na świecie, a także w Rosji pieniędzmi obcego pochodzenia są niewątpliwie dolary USA. Nic więc dziwnego, że właśnie ta waluta i jej nominały mają najwięcej żargonowych odpowiedników. Na pierwszym miejscu pod względem częstotliwości znajduje się żargonizm *баксы* (BSRZ, 45; MS, 32)) utworzony od amerykańskiej slangowej nazwy dolarów

*bucks*¹⁴. Wyraz ten został zapożyczony w niezmienionej formie i zaadaptowany na gruncie języka rosyjskiego za pomocą końcówki liczby mnogiej *-ы*, od którego z kolei powstała forma pojedyncza *бакс*. Argotyzm ten funkcjonuje również w wariantach *бак*, *баку* (BSRZ, 45) z tą różnicą, że tu od zapożyczonej nazwy w liczbie pojedynczej utworzono za pomocą rosyjskiego morfemu formę liczby mnogiej.

Od żargonowej nazwy dolara *бак* na podstawie humorystycznego skojarzenia z nazwą stolicy Azerbejdżanu Baku powstało kolejne określenie waluty amerykańskiej *бакинский* (BSRZ, 45; MS, 32), które jest jednocześnie przymiotnikiem relacyjnym utworzonym od nazwy własnej. Tego rodzaju zabawy słowem są bardzo charakterystyczne dla gwar środowiskowych.

Trzeba tu dodać, że argotyzm *баксы* funkcjonuje też w slangu młodzieżowym w szerszym znaczeniu 'pieniądze'. Stał się on też bazą złożenia o lekceważącym lub żartobliwie-ironicznym zabarwieniu *козлобаксы* 'талоны, выдаваемые в зарплату вместо денег (например, угольщикам Приморья в 1998 г.)' (BSRZ, 267).

Także pożyczka z języka angielskiego legła u podstaw kolejnego żargonowego określenia *грин*, *гринь* (BSRZ, 139; MS, 134). Angielski wyraz *green* 'zielony' został przejęty również w niezmienionej formie, lecz w slangu młodzieżowym zyskał dodatkowo przenośne znaczenie 'dolary USA' na podstawie podobieństwa koloru banknotów amerykańskich.

Na bazie tej samej pożyczki powstała inna młodzieżowa nazwa dolara *грюник* (BSRZ, 142; MS, 137). Jednak tu angielska podstawa słowotwórcza została fonetycznie przekształcona i zaadaptowana do rosyjskiego systemu gramatycznego za pomocą nacechowanego emocjonalnie pieśzczotliwego sufiksu *-ик*. Nieco inne wyjaśnienie powstania tego argotyzmu proponują autorzy BSRZ, wiążąc go z niemieckim wyrazem *grün* 'zielony'. Różnica fonetyczna w formie podstawy słowotwórczej spowodowana jest, jak się wydaje, rosyjską wymową samogłoski *-ü*.

Kolor banknotów dolarowych posłużył za podstawę przenośnej nominacji przy tworzeniu kolejnej żargonowej nazwy waluty amerykańskiej *зеленый*, *зеленые* (BSRZ, 223; MS, 237), z tym, że tu bazą jest już rosyjski przymiotnik użyty w funkcji rzeczownika. Od tego argotyzmu urobione zostały za pomocą ekspresywnych formantów sufiksalnych deminutiva: *зеленьки*, *зеленка*, a za pomocą sufiksu zerowego ze znaczeniem zbiorowości derywat *зелень* (BSRZ, 223; MS, 237).

¹⁴ О. П. Ермакова, Е. А. Земская, Р. И. Розина, *Слова, с которыми мы все встречались...*, с. 6.

Także sam wyraz *доллар* stał się wyrazem motywującym dla nazw żargonowych. Od podstawy słotwórczej tego leksemu powstał zabarwiony żartobliwie argotyzm *долларь* (BSRZ, 163; MS, 162) według znanego w słotwórstwie rosyjskim modelu tworzenia odrzeczownikowych derywatów za pomocą sufiksu zerowego ze znaczeniem 'zbiory, których elementami są desygnaty wyrazów podstawowych': *овощ* – *овощь*, *зерно* – *зернь*¹⁵. Powstałe w ten sposób formacje w rosyjskim języku literackim są rzeczownikami singularia tantum rodzaju żeńskiego i odmieniają się według III deklinacji. Natomiast argotyzm *долларь* w obu wspomnianych słownikach zarejestrowany jest jako wyraz rodzaju męskiego z pełnym paradygmatem I deklinacji, co potwierdza przytoczony w haśle słownikowym przykład: *Трудно жить без долларей*. Елистратов, 115. Nie jest to w pełni zgodne z powszechnym wśród językoznawców poglądem, że żargon nie różni się od języka standardowego w zakresie fleksji i składni. Trzeba też przyznać, że w badanym materiale jest to jedyny tego rodzaju przykład, więc być może wyjątek potwierdza regułę.

Inne młodzieżowe określenie dolarów *дольчи* i jego sufiksalny derywat *дольчик* (BSRZ, 163; MS, 163) powstały niewątpliwie na podstawie skojarzenia wyrazu *доллар* z pochodzącym z języka włoskiego wyrazem *dolce*, niewykluczone, że pod wpływem wyrażenia *dolce vita* (wł. dosł. 'słodkie życie') ironicznie opisującego egzystencję ludzi bogatych, lecz pozbawionych radości życia i wiary w jego sens, którzy rozrywkami usiłują zagłuszyć pustkę życiową¹⁶. Powiązanie z innym, niż angielski językiem potwierdza też materiał ilustracyjny zamieszczony w obu słownikach: *Что за дольчи? У нас говорят баксы, и нечего из себя иностранцев строить*. Никитина, 1996, 52.

W żargonowych nazwach dolara wyraża się także stosunek do tej waluty. Argotyzm *первые* (BSRZ, 429) powstał poprzez przenośne użycie liczebnika porządkowego z znaczeniu 'лучший из всех в каком-н. отношении, отличный'¹⁷, podkreślającego wymienialność silnej waluty amerykańskiej w odróżnieniu od słabego rubla. Podobnie oceniający charakter ma slangowa formacja sufiksalna *твёрдых* (MS, 689) utworzone na bazie terminu *твердая валюта*.

Żargonowej nominacji podlegają też nominały banknotów dolarowych, jednak w analizowanym materiale reprezentowane są tylko kilkoma jednost-

¹⁵ *Русская грамматика*, т. I, Москва 1980, с. 226.

¹⁶ *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 2002, s. 242.

¹⁷ С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Москва 1996, с. 489.

kami: *президент* (BSRŻ, 470; MS, 547), *джорджик* (BSRŻ, 157; MS, 154) 'один доллар США' – metonimiczne nazwy powstałe od podobizny prezydenta George'a Washingtona widniejących na banknotach jednodolarowych; *унка* 'один доллар США' (BSRŻ, 613; MS, 727) – sufiksalna formacja utworzona od zniekształconej fonetycznie pożyczki angielskiej *one* 'jeden'; *миллиметр* 'тысяча долларов' (BSRŻ, 350; MS, 387) – argotyzm oparty na zabawie słowem, kiedy dla określenia dużego nominału używa się wyrazu oznaczającego najmniejszą jednostkę miary powierzchni.

Nazwy walut innych krajów pojawiają się w rosyjskim żargonie sporadycznie, na pewno z powodu ich mniejszego znaczenia w obrocie pieniężnym. W *Большом словаре русского жаргона* i w słowniku *Молодежный сленг: Толковый словарь* odnotowano slangowe określenia dawnej waluty Niemiec, Finlandii, Hiszpanii i waluty Wielkiej Brytanii.

Marka niemiecka w slangu młodzieżowym otrzymała nazwę *бундеса*, *-ов* (BSRŻ, 81; MS, 69) od oficjalnego określenia państwa niemieckiego Deutsche Bundesrepublik, gdzie *bundes* oznacza 'związkowy'¹⁸. Zapożyczony z niemieckiego wyraz został użyty w przenośnym znaczeniu i przystosowany do rosyjskiego systemu gramatycznego za pomocą końcówki liczby mnogiej *-a*. Podobnym sposobem została utworzona inna nazwa *райх*, *райху* (BSRŻ, 500; MS, 587), z tym, że tu jako podstawa posłużyła nazwa Rzeszy Niemieckiej – Deutsche Reich.

Ze względu na bliskie położenie w obrocie pieniężnym w Rosji pojawiły się też fińskie marki. Ich nazwy zostały przejęte przez rosyjski żargon z gwary przestępczej i poddane zmianom semantycznym, np.: *финагу* (BSRŻ, 626) w slangu przestępczym oznaczają 'финансы, деньги, наличные' w języku młodzieżowym na podstawie zawężenia znaczenia stały się nazwą marek fińskich, być może także na podstawie podobieństwa rdzeni wyrazów *Финляндия* i *финагу*; podobnie *фюрка* (BSRŻ, 636) w gwarze przestępczej 'иностранная валюта' – w slangu młodzieżowym fińska marka.

Jednostka monetarna Wielkiej Brytanii funt szterling w argot młodzieżowym została nazwana *паунд* (BSRŻ, 423; MS, 486), co stanowi niezmienną formę pożyczki z języka angielskiego *pond* 'funt'. Dawna hiszpańska i obecna kubańska jednostka monetarna peso pojawiła się w żargonie rosyjskim w żartobliwej formie *нѐс* (BSRŻ, 433; MS, 498) powstałej na podstawie podobieństwa brzmienia.

Jak widać na podstawie przedstawionego wyżej przeglądu żargonowych nazw waluty tworzą one całe ciągi synonimiczne, zróżnicowane pod wzglę-

¹⁸ J. Piprek, J. Ippoldt, *Wielki słownik niemiecko-polski*, tom I, Warszawa 1990, s. 374.

dem słowotwórczym i emocjonalnym, np. *валюта: валя, фюра, цветник, грецкие орехи, тверденькие, география; доллары: баксы, баки, грины, зеленые, зелененькие, зеленка, зелень, долларь, дольчи, первые*, co jest cechą charakterystyczną gwar środowiskowych. Wśród nich przeważają określenia z kwalifikatorem „żartobliwy”, „pieszczotliwy”, „zdrobniały”, rzadziej „ironiczny”, co podkreślają sufiksy derywatów z podobnym znaczeniem, np. *-ик, -еньк*. Świadczy to o pozytywnym stosunku Rosjan do waluty obcych krajów.

Żargonowe nazwy waluty tworzone są nie tylko za pomocą derywacji morfologicznej, równie często stosowana jest zabawa słowem, operowanie dwuznacznością, niespodziewanymi skojarzeniami czy żartobliwymi przekształceniami wyrazów.

Co ciekawe, chociaż od 2001 roku w Europie funkcjonuje wspólna waluta *euro* i skutecznie konkuruje z dolarem USA, nie odnotowano jeszcze jej rosyjskiego żargonowego określenia. Być może musi upłynąć więcej czasu, aby nowe pieniądze zdążyły się przyjąć na rynku rosyjskim i otrzymały tak popularną nazwę jak *баксы*.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются жаргонные названия, относящиеся к понятию ‘валюта’ в собирательном значении и названия денежных единиц, таких как *доллар США, немецкая марка, финская марка*. В основном эти арготизмы являются заимствованиями, которые включаются в русский язык в неизменной форме или осложняются суффиксами, придающими им русский вид. Не менее частотным способом образования является метафорический перенос, которому сопутствует юмористическая трактовка означаемого.